

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการจัดการความเสี่ยงทางสังคม และสิ่งแวดล้อมของชุมชนชายแดนไทย-ลาว*

Factors Influencing in Social and Environmental Risk Management of Communities in Thai-Lao Border Area

ปนัดดา ภูเจริญศิลป์ (Panadda Pucharoensilp)^{1**}
 ดร.เยาวลักษณ์ อภิชาติवलลภ (Dr.Yaowalak Apichatvullop)^{***}
 ดร.ดุษฎี आयวัฒน์ (Dr.Dusadee Ayuwat)^{***}

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนชายแดนไทย-ลาว เป็นการศึกษาเชิงปริมาณ ใช้หน่วยในการศึกษาเป็นระดับชุมชน ดำเนินการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน ด้วยแบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้น จำนวน 285 ชุมชน ในพื้นที่ 3 อำเภอ ตามแนวชายแดนไทย-ลาวของจังหวัดมุกดาหาร ในเดือนมกราคม - กุมภาพันธ์ 2554 วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรม SPSS และ LISREL

ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนชายแดนไทย-ลาว ประกอบด้วย 3 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยแรกคือภาวะความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย (1) การสูญเสียระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพ (2) การทำลายและความเสื่อมโทรมของป่าไม้ (3) มลพิษและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (4) ความขัดแย้งและความรุนแรงทางสังคม และ (5) ความไม่เท่าเทียมในสังคม ปัจจัยที่สอง คือ ความถดถอยของทุนทางสังคม ประกอบด้วย (1) ความผูกพันทางความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรม (2) การเป็นปัจเจกนิยม (3) การหายไปขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น และ (4) ความไม่เท่าเทียมทางสังคม และปัจจัยที่สาม คือ การเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรน้ำ ประกอบด้วย (1) การเปลี่ยนแปลงทางคุณภาพน้ำ และ (2) การพังทลายและการเปลี่ยนแปลงริมตลิ่งและทางน้ำไหล ซึ่งปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนชายแดนไทย-ลาว มีอิทธิพลทางตรงสูงสุดในเชิงลบจากภาวะความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อม ($\beta = -1.99$) รองลงมาคือ ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรน้ำ ($\beta = 0.64$) ขณะเดียวกันได้รับอิทธิพลทางอ้อมจากการสนับสนุนจากภาครัฐ ($\gamma = 0.37$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ปัจจัยทั้งหมดนี้สามารถอธิบายระดับการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนชายแดนไทย-ลาวได้ร้อยละ 78.0 ($R^2 = 0.78$)

¹ Correspondent author : panadda_kk@hotmail.com

* เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต เรื่อง การจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนชายแดนไทย-ลาว สาขาวิชาสังคมวิทยา มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

** นักศึกษา หลักสูตรศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

*** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ABSTRACT

The propose of this article is to investigate the factors influencing the social and environmental risk management of communities in Thai-Lao border area. The quantitative study was performed. Data were collected by structural interview schedule from leader of 285 villages or communities in 3 districts of Thai-Lao border area in Mukdahan province in January - February 2011. Data was analyzed by SPSS application and Structure Equation Model which used LISREL application.

The findings of this study found that the factors influencing the social and environmental risk management of communities in Thai-Lao border area composed of 3 factors, firstly, status of social and environmental risk, secondly, social capital regression and lastly water resources changing. The statistic significance of social and environmental risk management, it is at 0.01 levels ($\beta = -1.99$). Factors on water resource change is at statistic significance of 0.01 ($\beta = 0.64$) indirectly supporting by government ($\gamma = 0.37$). These factors significantly illustrate the management of social and environmental risk of communities in Thai - Lao border area at 78.0%. ($R^2=0.78$)

คำสำคัญ : การจัดการความเสี่ยง ความเสี่ยงทางสังคม ความเสี่ยงทางสิ่งแวดล้อม ชุมชนชายแดนไทย-ลาว

Key Words : Risk management, Social risk, Environmental risk, Thai-Lao border community

บทนำ

ชุมชนชายแดนไทย-ลาว เป็นพื้นที่ที่เป็นประตูสู่ประเทศเพื่อนบ้านและเป็นจุดเชื่อมโยงสู่การแลกเปลี่ยนเศรษฐกิจและสังคม ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจทั้งในระดับชาติและระดับภูมิภาคโดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก (East-West Economic Corridor) ซึ่งเป็นโครงการที่รองรับการพัฒนาพื้นที่เชื่อมโยงในทางเศรษฐกิจ การค้า การลงทุนและการท่องเที่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง จึงมีกิจกรรมต่างๆในพื้นที่อย่างเข้มข้น อย่างไรก็ตาม แม้โครงการพัฒนาต่างๆ ที่รองรับและสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจในภูมิภาคจะส่งผลในทางที่ดีขึ้นบ้างทางเศรษฐกิจ [1] แต่เนื่องจากกระแสโลกาภิวัตน์และการขยายตัวของกระแสทุนนิยม ทำให้ปัญหาต่างๆ ทั้งปัญหาด้านสังคมและปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ยังคงทวีความ

รุนแรงและมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะปัญหาทางสังคม เช่น ปัญหาการลักลอบขนยาเสพติดข้ามแดน ปัญหาด้านแรงงานเข้าเมืองโดยผิดกฎหมาย ปัญหาด้านวัฒนธรรมการใช้สินค้าฟุ่มเฟือย และปัญหาอาชญากรรม [2] ในจังหวัดจังหวัดมุกดาหาร ซึ่งเป็นจังหวัดที่อยู่ในแนวชายแดนไทย-ลาว ก็เช่นเดียวกัน ยังมีปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการบุกรุกทรัพยากรป่าไม้ ทำให้ปัจจุบันนี้เหลือพื้นที่ป่าเพียงร้อยละ 35 นอกจากนี้ยังมีปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ที่สำคัญได้แก่ ปัญหาทรัพยากรน้ำ คุณภาพน้ำและการจัดการน้ำ ปัญหาการใช้ทรัพยากรดิน และปัญหาขยะที่มีปริมาณเกิดขึ้นมากกว่าที่กำจัดได้ [3]

จากสภาพการณ์ข้างต้น ชี้ให้เห็นว่าในพื้นที่ของชุมชนชายแดนตกอยู่ในภาวะเปราะบางหรือเกิดความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่จะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิต และเกิด

ความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในสังคมในทิศทางที่ไม่พึงประสงค์ เพราะอาจนำมาซึ่งปัญหาอาชญากรรม ปัญหาความขัดแย้งหรือความรุนแรงในสังคม ปัญหาการผูกเรือนของประเพณีและวัฒนธรรม และการสูญหายไปของทักษะองค์ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ปัญหาการสูญเสียระบบนิเวศน์และความหลากหลายทางชีวภาพ การพังทลายของริมตลิ่งและการเปลี่ยนแปลงทางน้ำไหล การเปลี่ยนแปลงคุณภาพน้ำ การทำลายป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติ และมลภาวะและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรดิน น้ำ อากาศ ซึ่งส่งผลกระทบทางลบต่อวิถีชีวิตของคนในพื้นที่โดยตรง โดยเฉพาะผู้ที่ต้องพึ่งพาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิต วิถีชีวิตของคนเหล่านี้ต้องอยู่ท่ามกลางภาวะความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อม ประชาชนต้องปรับตัวและแสวงหาวิธีการที่จะอยู่รอดท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งทั้งภาครัฐและภาคประชาชน ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ประชาคม และองค์กรเอกชน ควรเป็นผู้ที่มีบทบาทในการจัดการความเสี่ยง [4] ดังนั้นการวิจัยในครั้งนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งผลของการวิจัยที่ได้จะเป็นประโยชน์เพื่อเป็นข้อเสนอเชิงนโยบาย ในการเสริมสร้างประสิทธิภาพการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว เพื่อช่วยให้ประชาชนในพื้นที่ได้รับผลกระทบจากกระแสการเปลี่ยนแปลงน้อยที่สุด และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างอยู่ดีมีสุข

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การก้าวเข้าสู่ภาวะความทันสมัยที่มุ่งเน้นการเจริญเติบโตด้านเศรษฐกิจโดยมุ่งพัฒนาอุตสาหกรรม อีกทั้งการแสวงหาความรู้ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอุตสาหกรรม เป็นกลไกที่สำคัญในการสนับสนุนการพัฒนา ส่งผลให้เกิดโครงการการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในลุ่มน้ำ

โขงเพื่อรองรับนโยบายความร่วมมือทางเศรษฐกิจในระดับภูมิภาค ในพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว อาทิ โครงการพัฒนาด้านพลังงาน โครงการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ เช่น ถนน สะพาน เส้นทางเดินเรือ เป็นต้น ซึ่งก่อให้เกิดพลวัตการเคลื่อนไหวและการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่มากมาย ที่มีผลกระทบต่อชุมชนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

กระบวนการสู่ความทันสมัยไม่มีเจตนาและไม่ปรารถนาที่จะให้เกิดอันตรายหรือผลกระทบต่อมนุษยชาติ แต่ความเสี่ยงนั้นก็มิอยู่ในตัวของกระบวนการความทันสมัย และความเสี่ยงจากความผูกเรือนของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ถูกทำลาย ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว รุนแรง กว้างขวาง มากขึ้นกว่าในอดีต ซึ่งจะเห็นความแตกต่างได้ชัดเจนจากความสัมพันธ์ในโครงสร้างของสังคม รูปแบบของครอบครัว การจ้างงาน หรือแม้กระทั่งรูปแบบความสัมพันธ์ของคนในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป [5-6] รวมถึงการมีความรู้และข้อมูล ของคนในสังคม ทำให้ผู้คนสามารถตรวจสอบ ตอบโต้ (Reflexive) สามารถแสดงความเป็นตัวตนของตนเองได้ มีปฏิกิริยาตอบโต้ และสามารถสะท้อนความคิดเห็นของตนเอง พฤติกรรมของคนในโลกหรือสังคมถูกสร้างขึ้นจากข้อมูลข่าวสารที่เราถ่ายทอดให้ซึ่งกันและกัน มากกว่าพฤติกรรมที่ถูกกำหนดโดยสังคมเช่นดั้งเดิมที่ผ่านมา นอกจากนี้ ผลจากภาวะความทันสมัยและโลกาภิวัตน์ดังกล่าวข้างต้น ได้ก่อให้เกิดผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงทางด้านสิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และประเพณี ซึ่งมีผลต่อพลวัตและการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ ทำให้ชุมชนตกอยู่ในภาวะความเปราะบางทางสังคม ได้แก่ การมีความรับรู้ต่อความเสี่ยงต่ำ สถาบันทางสังคมอ่อนแอ การไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรและบริการของรัฐ การขาดการศึกษาและการเข้าถึงข้อมูล และความยากจนหรือการขาดงบประมาณ ส่วนความเปราะบางทางสิ่งแวดล้อม ได้แก่

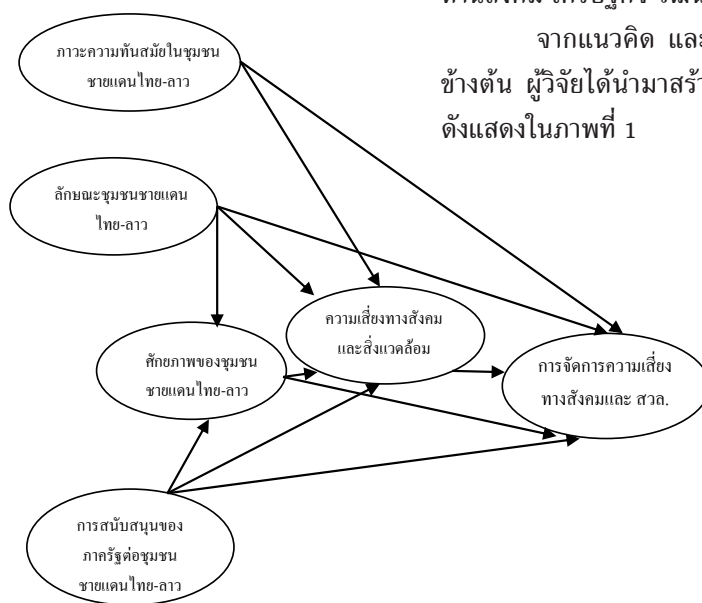
การทำลายป่าไม้ มีมลภาวะทางดิน น้ำ และอากาศ และการขาดสำนึกในการรักษาสีงแวดล้อม ซึ่งความเปราะบางเป็นส่วนหนึ่งในห่วงโซ่ของความเสี่ยง (Chain of Risk) ซึ่งความเสี่ยงมี ความสัมพันธ์แปรผันตามความเปราะบาง นั่นคือการที่ครอบครัวและชุมชนตกอยู่ในความเปราะบางทางสังคมและสีงแวดล้อมสูงย่อมส่งผลให้อโอกาสในการประสบกับความเสี่ยงทางสังคมและสีงแวดล้อมสูงตามไปด้วย

ความเสี่ยงทางสังคมเป็นประเด็นทางสังคมที่อาจทำให้เกิดผลกระทบหรือก่อให้เกิดความสูญเสีย หรือความเสียหายต่อวิถีการดำรงชีวิต ประเพณี และวัฒนธรรมของผู้คนส่วนมากในสังคมเป็นวงกว้าง และอาจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงชุดความสัมพันธ์ของคณในสังคมในทิศทางที่ไม่พึงประสงค์ ได้แก่ ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาความขัดแย้งหรือความรุนแรงในสังคม ปัญหาการผูกครองของประเพณี และวัฒนธรรม และการสูญหายไปของทักษะ องค์ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่วนความเสี่ยงทางสีงแวดล้อม เป็นความเสี่ยงที่เกิดจากประเด็นทางด้านสีงแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิต ได้แก่ ปัญหาการสูญเสียระบบนิเวศน์และความ

หลากหลายทางชีวภาพ การพังของริมตลิ่งและการเปลี่ยนแปลงทางน้ำไหล การเปลี่ยนแปลงคุณภาพน้ำ การทำลายป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติ และมลภาวะและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรดิน น้ำ อากาศ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ครอบครัวและชุมชนต้องปรับตัวหรือหาวิธีการที่จะจัดการกับปัญหาดังกล่าวเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ตามปกติ และอาจรวมไปถึงการรวมกลุ่มในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาสามารถพึ่งตนเองได้ ก่อให้เกิดการแบ่งปัน แลกเปลี่ยน รวบรวมความคิด ประสบการณ์ และใช้ทรัพยากรร่วมกัน มีการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน เพื่อให้เกิดการต่อรองในการจัดสรรทรัพยากรอย่างเป็นธรรม

ทั้งนี้ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ได้แก่ สภาพทางกายภาพ สภาพทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และประเพณี ระบบนิเวศน์/ทรัพยากรธรรมชาติและสีงแวดล้อม และการรวมกลุ่มของคณในชุมชน รวมถึงกฎ ระเบียบ กติกา การสื่อสาร การตรวจสอบ กิจกรรม งบประมาณ และการรับรู้ความเสี่ยงของชุมชน ล้วนมีผลต่อการปรับตัวและการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสีงแวดล้อมของชุมชน อันเป็นผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงด้านสีงแวดล้อม ด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และประเพณี

จากแนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้นำมาสร้างกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังแสดงในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)

ระเบียบวิธีการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ใช้รูปแบบการวิจัยแบบตัดขวาง (Cross sectional design) ประเภทการวิจัยผสมผสานเชิงสำรวจเพิ่มเสริมข้อมูล (Exploratory Mixed Methods Design) [7] ซึ่งข้อมูลที่ใช้ในบทความนี้เป็นข้อมูลที่ได้จากการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Approach) มีหน่วยในการวิเคราะห์ข้อมูล (Unit of Analysis) คือ ชุมชน ซึ่งได้แก่ หมู่บ้านตามความหมายของการปกครองที่กระทรวงมหาดไทยกำหนด ประชากรของการวิจัยนี้ ได้แก่ หมู่บ้าน/ชุมชนชายแดนไทย-ลาว ที่อยู่ใต้อำเภอเขตภูมิรัฐศาสตร์เป็นพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว และมีพรมแดนติดเรียบริมฝั่งแม่น้ำโขง ในเขตจังหวัดมุกดาหาร ซึ่งมีทั้งหมด 3 อำเภอได้แก่ 1) อำเภอเมืองมุกดาหาร มี 13 ตำบล ประกอบด้วย 149 หมู่บ้าน และ 34 ชุมชนในเขตเมือง 2) อำเภอหว้านใหญ่ มี 5 ตำบล ประกอบด้วย 43 หมู่บ้าน และ 3) อำเภอดอนตาล มี 7 ตำบล ประกอบด้วย 63 หมู่บ้าน ดังนั้น ประชากรในการวิจัยนี้ มี 285 หมู่บ้าน/ชุมชน

ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านหรือประธานชุมชน หรือผู้ที่ผู้ใหญ่บ้านหรือประธานชุมชนมอบหมายเป็นผู้ให้ข้อมูล ใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structural Interview Schedule) ซึ่งพัฒนามาจากแนวคิดทฤษฎี และผลการศึกษาเชิงคุณภาพในช่วงแรก เป็นเครื่องมือในการวิจัย แบบสัมภาษณ์ดังกล่าวประกอบด้วยเนื้อหา 6 ส่วน ประกอบด้วยข้อคำถามเกี่ยวกับ ส่วนที่ 1 ตัวแปรลักษณะของชุมชนชายแดน ประกอบด้วย จำนวนครัวเรือนในชุมชน อัตราวัยฟุ้งเฟ้อในชุมชน ร้อยละของผู้ไม่รู้หนังสือในชุมชน อัตราการหย่าร้าง สัดส่วนของครัวเรือนที่ไม่มีที่ทำกินของตนเอง สัดส่วนของครัวเรือนที่มีสมาชิกไปทำงานต่างถิ่น ร้อยละของครัวเรือนที่มีหนี้สิน ร้อยละของครัวเรือนที่ยากจน จำนวนแหล่งน้ำสาธารณะที่สมาชิกในชุมชนที่ใช้ประโยชน์ร่วมกัน พื้นที่ป่าที่สมาชิกในชุมชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน จำนวนสถานศึกษาในชุมชน จำนวนหน่วยบริการด้านการรักษาความปลอดภัยในชุมชน จำนวนหน่วย

บริการด้านสุขภาพของรัฐที่ชุมชนใช้ประโยชน์ในพื้นที่ ส่วนที่ 2 การสนับสนุนของภาครัฐต่อชุมชนชายแดน ประกอบด้วยจำนวนหน่วยงาน/องค์กรที่เข้ามาฝึกอบรม/ให้ความรู้ แนะนำ ด้านอาชีพให้กับชุมชน จำนวนโครงการ/กิจกรรม และจำนวนหน่วยงาน/องค์กรที่เข้ามาฝึกอบรม/ให้ความรู้ แนะนำ ด้านอาชีพให้กับชุมชน จำนวนโครงการ/กิจกรรม และจำนวนหน่วยงาน/องค์กรที่เข้ามาฝึกอบรม/ให้ความรู้ แนะนำ ด้านความมั่นคง ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินให้กับชุมชน จำนวนโครงการ/กิจกรรม และจำนวนหน่วยงาน/องค์กรที่เข้ามาฝึกอบรม/ให้ความรู้ แนะนำ ด้านคุณธรรม จริยธรรมให้กับชุมชน จำนวนโครงการ/กิจกรรมให้ความรู้ และจำนวนหน่วยงาน/องค์กรที่เข้ามาฝึกอบรม/ให้ความรู้ แนะนำ ด้านการดูแล ฝึการวังทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้กับชุมชน และจำนวนโครงการที่ได้รับการสนับสนุนการดำเนินงานจากหน่วยงาน/องค์กรภายนอก ส่วนที่ 3 ศักยภาพของชุมชนชายแดน ประกอบด้วย จำนวนกิจกรรมทางศาสนาของชุมชน ร้อยละของครัวเรือนที่เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา สม่ำเสมอ จำนวนกลุ่ม/ชมรม/องค์กรในชุมชน จำนวนของอาสาสมัครในชุมชน ร้อยละของครัวเรือนที่มีคนในครอบครัวเป็นสมาชิกกลุ่ม/ชมรม/องค์กรในชุมชน ร้อยละของครัวเรือนที่เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนสม่ำเสมอ ร้อยละของครัวเรือนที่มีสมาชิกในครอบครัวแสดงความคิดเห็นเพื่อประโยชน์ของชุมชน/หมู่บ้านท้องถิ่น ส่วนที่ 4 ภาวะความทันสมัยของชุมชนชายแดน ประกอบด้วย การเป็นอุตสาหกรรม ความเป็นเมือง การแสดงออกทางการเมือง ส่วนที่ 5 ความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนชายแดน ประกอบด้วย การเกิดลัทธิปัจเจกนิยม การหายไปของภูมิปัญญาและองค์ความรู้ดั้งเดิม ความไม่เท่าเทียมทางสังคม ความขัดแย้งและความรุนแรงในสังคม ปัญหาสังคม ความผูกพันของความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรม สูญเสียของระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพ การพังทลายและเปลี่ยนแปลงริมตลิ่งและทางน้ำไหล การเปลี่ยนแปลงคุณภาพน้ำ การทำลายป่า

ไม้และความเสื่อมโทรมของป่าไม้ มลพิษและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ซึ่งทั้ง 5 ส่วนนี้ ผู้วิจัยกำหนดให้ เป็นตัวแปรอิสระ (**Independent Variables**) และ ส่วนที่ 6 การจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมชุมชนชายแดน เป็นตัวแปรตาม (**Dependent Variable**) มีระดับการวัดเป็นแบบอันตรภาคชั้น

ทั้งนี้แบบสัมภาษณ์นี้ได้ผ่านการทดลองใช้เพื่อหาคุณภาพ และวิเคราะห์ความเชื่อมั่นด้วยวิธีการวิเคราะห์ของครอนบาช (Cronbach's Method) มีค่าสัมประสิทธิ์ แอลฟาของครอนบาช (Cronbach's Alpha Coefficient) เท่ากับ 0.91 ซึ่งมีค่าในระดับที่ยอมรับได้จึงใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ในการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมด้วยตนเอง

ในการวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์ด้วยสถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) ด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อบรรยายลักษณะของตัวแปร และใช้โปรแกรม LISREL เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อม

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. บริบทชุมชนชายแดนไทย-ลาว

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า ขนาดของชุมชนชายแดนไทย-ลาวส่วนมาก เป็นชุมชน ขนาดเล็ก (16-222 ครัวเรือน) ร้อยละ 77.1 รองลงมา เป็นชุมชนระดับกลาง (223-430 ครัวเรือน) ร้อยละ 18.7 ลักษณะประชากร มีอัตราประชากรวัยพึ่งพิงอยู่ในระดับต่ำ ร้อยละ 84.9 ร้อยละของผู้ไม่รู้หนังสืออยู่ในระดับต่ำ คิดเป็นร้อยละ 86.6 อัตราการหย่าร้างอยู่ในระดับต่ำ ร้อยละ 46.1 รองลงมาคือ ไม่มีอัตราการหย่าร้าง ร้อยละ 34.5 สัดส่วนของครัวเรือนที่ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองอยู่ในระดับต่ำ ร้อยละ 56.0 สัดส่วนของครัวเรือนที่สมาชิกไปทำงานต่างถิ่นอยู่ในระดับต่ำ ร้อยละ 81.2 ร้อยละครัวเรือนที่มีหนี้สินอยู่ในระดับมาก ร้อยละ 77.8 ร้อยละของครัวเรือนที่ยากจนส่วนมากอยู่ในระดับน้อย ร้อยละ 48.8

ข้อมูลทรัพยากรสินสาธารณะ/และสวัสดิการของชุมชนพบว่า ชุมชนส่วนมากมีแหล่งน้ำสาธารณะที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันอยู่ในระดับต่ำ (1-3 แห่ง) คิดเป็นร้อยละ 71.1 จำนวนพื้นที่ป่าที่ชุมชนให้ประโยชน์ร่วมกัน อยู่ในระดับน้อย (1-300 ไร่) ร้อยละ 52.8 จำนวนสถานศึกษาในชุมชน อยู่ในระดับน้อย (1-2 แห่ง) ร้อยละ 47.6 จำนวนหน่วยรักษาความปลอดภัยในชุมชนอยู่ในระดับน้อย (1-2 แห่ง) คิดเป็นร้อยละ 50.0 จำนวนหน่วยบริการด้านสุขภาพของรัฐที่ชุมชนใช้ประโยชน์อยู่ในระดับน้อย (1-3 แห่ง) คิดเป็นร้อยละ 64.8

2. ความเสี่ยงทางสังคมของชุมชนชายแดนไทย-ลาว

เมื่อพิจารณาระดับความเสี่ยงทางสังคมของชุมชนในพื้นที่ชายแดนไทย-ลาวในภาพรวม พบว่าชุมชนชายแดนส่วนมากมีความเสี่ยงทางสังคมอยู่ในระดับต่ำ ร้อยละ 61.1 โดยมีมิติที่มีความเสี่ยงทางสังคมสูงที่สุดคือ การหายไปขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น มีค่าคะแนนเฉลี่ยหลังปรับฐานสูงสุด 59.50 รองลงมาความเป็นปัจเจกนิยม มีค่าคะแนนเฉลี่ย 54.45 ความไม่เท่าเทียมทางสังคม และความผูกพันของความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรม มีค่าคะแนนเฉลี่ย 45.88 และ 45.36 ตามลำดับ มิติความขัดแย้งและความรุนแรงทางสังคม มีค่าคะแนนเฉลี่ย 37.31 รองลงมาคือ และปัญหาสังคม มีค่าคะแนนเฉลี่ย 38.24 จะเห็นว่า ชุมชนส่วนใหญ่มีความเสี่ยงทางสังคมในมิติต่างๆ อยู่ในระดับปานกลาง ดังรายละเอียดในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ระดับความเสี่ยงทางสังคมในภาพรวม (N = 285)

ความเสี่ยงทางสังคม	ระดับความเสี่ยงทางสังคม				ค่าเฉลี่ย ปรับฐาน	SD.	Min	Max.
	ต่ำ	ปานกลาง	สูง	รวม				
ความเป็นปัจเจกนิยม	20.4	58.6	21.1	100.0	54.45	4.20	1.00	22.00
การหาข้อป้องกันของความรู้และภูมิปัญญา ท้องถิ่น	45.3	42.1	12.6	100.0	59.50	3.19	8.00	24.00
ความไม่เท่าเทียมทางสังคม	3.7	47.2	49.1	100.0	45.88	9.13	1.00	33.00
ความขัดแย้งและความรุนแรงทางสังคม	60.4	36.8	2.8	100.0	37.31	8.05	5.00	54.00
ปัญหาสังคม	44.6	49.1	6.3	100.0	38.24	10.40	1.00	63.00
ความศรัทธาของความเชื่อ ประเพณีและ วัฒนธรรม	36.5	58.6	4.9	100.0	45.36	5.25	4.00	36.00
ในภาพรวม	61.1	37.5	1.4	100.0	44.51	29.00	47.00	228.00

3. ความเสี่ยงทางสิ่งแวดล้อมของชุมชน ชายแดนไทย-ลาว

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า ชุมชนชายแดนไทย-ลาวส่วนมากมีความเสี่ยงทางสิ่งแวดล้อมอยู่ในระดับปานกลาง ร้อยละ 50.5 รองลงมาคือระดับต่ำ ร้อยละ 46.0 โดยมีมิติการพังทลาย การเปลี่ยนแปลงริมตลิ่งและทางน้ำไหล โดยมีค่าคะแนนเฉลี่ยหลังปรับฐาน 50.0 รองลงมา คือ การเปลี่ยนแปลงคุณภาพน้ำ ค่าคะแนนเฉลี่ย 47.81 และการสูญเสียระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพ ค่าคะแนนเฉลี่ย 46.67

มิติที่มีความเสี่ยงทางสิ่งแวดล้อมต่ำที่สุด คือ การทำลายและความเสื่อมโทรมของป่าไม้ ค่าคะแนนเฉลี่ยปรับฐานต่ำสุด 39.08 และ มลพิษและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ค่าคะแนนเฉลี่ย 41.38 แต่อย่างไรก็ตาม ชุมชนชายแดนไทย-ลาว ส่วนมากมีความเสี่ยงทางสิ่งแวดล้อมในมิติต่าง ๆ ในระดับปานกลาง ซึ่งให้เห็นว่า ชุมชนชายแดนไทย-ลาว ส่วนมากมีแนวโน้มความเสี่ยงทางสิ่งแวดล้อมที่จะสูงขึ้น ดังรายละเอียดในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ระดับความเสี่ยงทางสิ่งแวดล้อมในภาพรวม

ความเสี่ยงทางสิ่งแวดล้อม	ระดับความเสี่ยงทางสิ่งแวดล้อม				ค่าเฉลี่ย ปรับฐาน	SD.	Min	Max.
	ต่ำ	ปานกลาง	สูง	รวม				
การสูญเสียระบบนิเวศและความหลากหลายทาง ชีวภาพ	39.6	51.6	8.8	100.0	46.67	5.02	3.00	30.00
การพังทลาย การเปลี่ยนแปลงริมตลิ่งและ ทางน้ำไหล	35.2	43.9	20.9	100.0	50.00	3.67	1.00	15.00
การเปลี่ยนแปลงคุณภาพน้ำ	36.0	48.8	15.2	100.0	47.81	3.71	2.00	21.00
การทำลายและความเสื่อมโทรมของป่าไม้	52.7	39.5	7.8	100.0	39.08	2.27	1.00	12.00
มลพิษและความเสื่อมโทรมของทรัพยากร ธรรมชาติ	44.2	48.8	7.0	100.0	41.38	6.92	2.00	42.00
ในภาพรวม	46.0	50.5	3.5	100.0	43.87	16.20	15.0	120.0

4. การจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว

ชุมชนชายแดนไทย-ลาวส่วนมากมีการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชน อยู่ในระดับปานกลาง ร้อยละ 53.3 มีค่าเฉลี่ย 61.90 โดยให้ความสำคัญในการจัดการในด้านการพิจารณาบริบทและสภาพแวดล้อม มีคะแนนเฉลี่ยหลังปรับฐานสูงสุด 70.33 รองลงมาคือ มิติในการ

เตรียมความพร้อมของชุมชน มีคะแนนเฉลี่ย 66.16 มิติด้านการวิเคราะห์และประเมินความเสี่ยง และมิติด้านการค้นหาและระบุความเสี่ยงมีคะแนนเฉลี่ย 59.79 และ 57.72 ตามลำดับ อย่างไรก็ตาม ชุมชนส่วนมากมีการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมในระดับปานกลาง ซึ่งเห็นว่า ชุมชนชายแดนไทยลาวมีแนวโน้มให้ความสำคัญกับการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อม ดังแสดงในตารางที่ 3

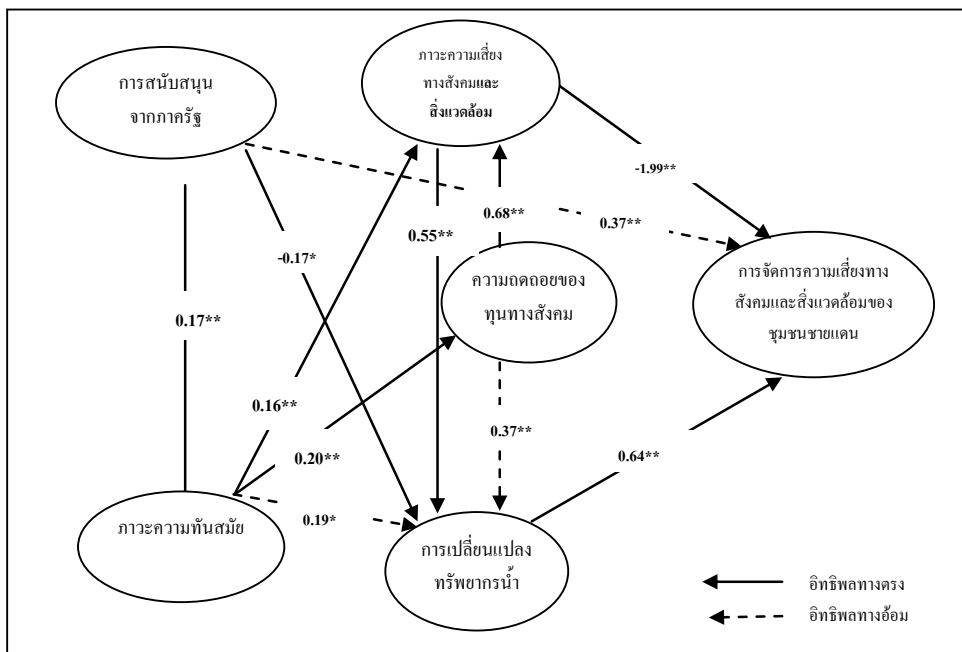
ตารางที่ 3 ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน คะแนนต่ำสุดและสูงสุด ระดับการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อม จำแนกตามมิติในการจัดการ (N = 285)

การจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อม	ระดับการจัดการความเสี่ยงฯ				ค่าเฉลี่ยปรับฐาน	SD.	Min	Max.
	ต่ำ	ปานกลาง	สูง	รวม				
มิติด้านการพิจารณาบริบทและสภาพแวดล้อม	12.7	42.6	44.7	100.0	70.33	4.27	4.00	21.00
มิติด้านการค้นหาและระบุความเสี่ยง	13.0	56.8	30.2	100.0	57.72	7.90	1.00	36.00
มิติการวิเคราะห์และประเมินความเสี่ยง	21.8	44.2	34.0	100.0	59.79	5.67	2.00	24.00
มิติด้านการตอบโต้ความเสี่ยง	31.2	43.5	25.3	100.0	49.29	3.55	2.00	21.00
มิติด้านการเตรียมความพร้อมของชุมชน	18.2	52.3	29.5	100.0	66.16	11.23	18.00	69.00
ในภาพรวม	25.6	53.3	21.1	100.0	61.90	25.41	48.0	171.00

5. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนชายแดนไทย-ลาว

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตรวจสอบความเหมาะสมของการใช้เทคนิค Factors analysis พบว่า ข้อมูลมีความเหมาะสมในการใช้เทคนิควิเคราะห์ปัจจัย (Factor Analysis) ในระดับดี จากค่า KMO = 0.767 และข้อมูลไม่มีความเป็นเอกพันธ์ โดยพิจารณาจากการ Bartlett's Test of Sphericity มีนัยสำคัญ (Sig.=0.000) เมื่อทำการวิเคราะห์

ปัจจัยตามเงื่อนไขแล้วสามารถแบ่งองค์ประกอบปัจจัยได้ 5 องค์ประกอบ (ค่า Eigenvalue > 1) ที่มีอิทธิพลต่อการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนชายแดนไทย-ลาว ซึ่งผู้วิจัยได้ให้นิยามความหมายภายใต้คุณลักษณะขององค์ประกอบดังนี้ 1) ปัจจัยการสนับสนุนจากภาครัฐ 2) ปัจจัยภาวะความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อม 3) ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรน้ำ 4) ปัจจัยภาวะความทันสมัย และ 5) ปัจจัยความถดถอยของทุนทางสังคม แสดงดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 โครงสร้างปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนชายแดนไทย-ลาว ทั้งทางตรงและทางอ้อม

จากผลการวิเคราะห์สมการโมเดลการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนชายแดนไทย-ลาว หลังปรับความกลมกลืนโมเดล พบว่า ระดับการจัดการความเสี่ยงฯ ได้รับอิทธิพลทางอ้อมจากปัจจัยการสนับสนุนจากภาครัฐ ($\gamma = 0.37$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ซึ่งปัจจัยการสนับสนุนจากภาครัฐ ประกอบด้วย 1) จำนวนหน่วยงาน / องค์การที่ให้การสนับสนุนด้านอาชีพ ($\lambda = 0.86$) 2) จำนวนโครงการด้านอาชีพที่ชุมชนได้รับการสนับสนุน ($\lambda = 0.69$) 3) จำนวนหน่วยงาน / องค์การที่ให้การสนับสนุนด้านความมั่นคงปลอดภัย ($\lambda = 0.68$) 4) จำนวนโครงการด้านความมั่นคงปลอดภัยที่ชุมชนได้รับการสนับสนุน ($\lambda = 0.56$) 5) จำนวนโครงการด้านสิ่งแวดล้อมที่ชุมชนได้รับการสนับสนุน ($\lambda = 0.56$) 6) จำนวนหน่วยงาน/องค์การที่ให้การสนับสนุนด้านคุณธรรมจริยธรรม ($\lambda = 0.54$) 7) จำนวนโครงการด้านคุณธรรมจริยธรรมที่ชุมชนได้รับการสนับสนุน ($\lambda = 0.47$) 8) จำนวนหน่วยงาน/องค์การที่ให้การสนับสนุน

ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ($\lambda = 0.45$) และ 9) จำนวนโครงการทั้งหมดที่ชุมชนได้รับการสนับสนุน ($\lambda = 0.52$) ซึ่งให้เห็นว่า กระบวนการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว ต้องอาศัยการสนับสนุนจากภาครัฐ โดยองค์ประกอบมีค่าน้ำหนักมากที่สุด เป็นองค์ประกอบเกี่ยวกับการให้การสนับสนุนด้านการพัฒนาอาชีพและความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ซึ่งให้เห็นว่าในการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนชายแดนไทย-ลาว ต้องได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐไม่ว่าจะเป็นโครงการด้านพัฒนาอาชีพ เพื่อให้ประชาชนรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ที่ด้านการตลาด สินค้าและบริการที่ตรงกับความต้องการของลูกค้า โดยสามารถพัฒนาหรือเพิ่มข้อมูลค่าจากวัตถุดิบหรือทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นอยู่แล้ว สอดคล้องกับการศึกษา [8] ที่พบว่า จากการพัฒนาเส้นทางเพื่อเชื่อมโยงความ สัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมในภูมิภาค ถึงแม้ประชาชนและ

กลุ่มองค์กรที่มีส่วนได้เสียจะคาดหวังว่าจะมีโอกาสในการสร้างงานมากขึ้นและมีการพัฒนาการประกอบอาชีพมากขึ้น แต่ก็ยังความตระหนักว่าจะมีการแข่งขันสูงขึ้นในการประกอบอาชีพมากขึ้น จะมีทุนขนาดใหญ่หลั่งไหลเข้ามาในพื้นที่มากขึ้น จำเป็นที่ผู้ประกอบการขนาดเล็กจะต้องมีความกระตือรือร้นและรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงเสมอ นอกจากนี้การได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐในด้านความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ด้านการเฝ้าระวังและดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการได้รับการสนับสนุนด้านการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและมีความพร้อมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ จึงสรุปได้ว่าการสนับสนุนจากภาครัฐมีอิทธิพลต่อระดับการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว โดยจะสังเกตได้ว่าเป็นอิทธิพลทางอ้อมที่ผ่านหน่วยงานองค์กรชุมชนต่าง ๆ

นอกจากนี้ ระดับการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนชายแดนไทย-ลาว ส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลทางตรงจากภาวะความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อม ($\beta = -1.99$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ประกอบด้วย 1) การสูญเสียระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพ ($\lambda=0.75$) 2) การทำลายและความเสื่อมโทรมของป่าไม้ ($\lambda=0.75$) 3) มลพิษและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ($\lambda=0.62$) 4) ความขัดแย้งและความรุนแรงทางสังคม ($\lambda=0.61$) และนอกจากนี้ยังมี 5) ความไม่เท่าเทียมในสังคม ($\lambda=0.69$) ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลทางลบกับระดับการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว ซึ่งชี้ให้เห็นว่าภาวะความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมเพิ่มมากขึ้นจะทำให้ระดับการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนชายแดนไทย-ลาวลดลง นั่นเป็นเพราะในการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมต้องการการจัดการทั้งระบบการจัดการ

ความเสี่ยงต้องการการจัดการทั้งระบบ ทุกภาคส่วนและต้องมีการจัดการแบบบูรณาการ รวมถึงการแบ่งปันปันส่วนและการกระจายผลประโยชน์ให้ได้เท่าเทียมกันมากที่สุด ซึ่งเป็นทิศทางที่สำคัญของการจัดการความเสี่ยง [9] อีกทั้ง ความเข้มแข็งของชุมชนจะเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ดีที่สุด จึงจำเป็นที่หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน รวมไปถึงภาคีการพัฒนาต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอก จึงต้องผนึกกำลังดำเนินการงานการเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง ด้วยการกระตุ้นและสร้างกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมรวมทั้งการสร้างสภาพแวดล้อมให้ชุมชนร่วมกันคิด ร่วมกันทำและมีการเรียนรู้เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันอันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว [10-11] แต่ปัญหาทางสังคม ความขัดแย้งและความรุนแรงทางสังคม เป็นปัญหาและอุปสรรคที่จะทำให้คนในชุมชนร่วมมือและช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการป้องกันและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ความขัดแย้งและความรุนแรงทางสังคมได้ก่อให้เกิดการถกเถียงทะเลาะวิวาท การไม่ยอมรับเหตุผลหรือความคิดเห็นของผู้อื่นถือเป็นความเปราะบางทางสังคมที่ส่งผลถึงการลดลงของความเอื้ออาทร ความสมัครสมานสามัคคี ความผูกพันและการพึ่งพาอาศัยกันและกันและมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา [12] อีกทั้งวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนในชุมชนชายแดนไทย-ลาว ต้องพึ่งพิง และผูกพัน อยู่ กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรและความหลากหลายในระบบนิเวศน์ เป็นหลักประกันความมั่นคงทางอาหาร และความมั่นคงในการดำรงชีวิตของผู้คน แต่หากการพัฒนาทำให้เกิดการสูญเสียของระบบนิเวศน์และความหลากหลายทางชีวภาพ ส่งผลผู้คนในพื้นที่ประสบปัญหาความไม่มั่นคงทางอาหาร ความไม่มั่นคงในการดำรงชีวิต รวมถึงความสูญเสียและเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิต [13-14] เช่นเดียวกับการศึกษาของ

[15] และการศึกษาของ [16] ที่พบว่า การสร้างเขื่อนปากมูลก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบนิเวศน์และส่งผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านที่สัมพันธ์กับการใช้ทรัพยากรอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นการทำลายและความเสื่อมโทรมของป่าไม้ การสูญเสียระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพ และมลพิษ และความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งเป็นข้อจำกัดอย่างมากต่อความสามารถในการที่จะป้องกันเตรียมพร้อมและตอบสนองต่อการแก้ไขปัญหาทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชน [17] จึงสรุปได้ว่า ภาวะความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลทางลบต่อระดับการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว

นอกจากนี้การจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนชายแดนไทย-ลาว ยังได้รับอิทธิพลทางตรงจากปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรน้ำ ($\beta = 0.64$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ประกอบด้วย 1) การเปลี่ยนแปลงทางคุณภาพน้ำ ($\lambda = 0.67$) และ 2) การพังทลายและการเปลี่ยนแปลงริมตลิ่งและทางน้ำไหล ($\lambda = 0.61$) สะท้อนให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของริมตลิ่งและทางน้ำไหลยังก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมและความเชื่อที่มีความสัมพันธ์กับรูปแบบการใช้ทรัพยากร อีกทั้งการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของลำน้ำและการไหล การพังทลายของริมตลิ่งที่เกิดจากกระแสน้ำเปลี่ยนทิศทางการไหล รวมทั้งกระแสน้ำมีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น กระแสน้ำไม่สม่ำเสมอและไม่เป็นไปตามธรรมชาติเนื่องจากการควบคุมการปล่อยน้ำที่ต้นแม่น้ำ [18] [14] รวมถึงการดูดหิน กรวด ทราบในลำน้ำ จึงทำให้ริมตลิ่งแม่น้ำที่เป็นพื้นที่เพาะปลูกของชาวบ้านที่อุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติถูกชะทำลาย ทำให้สูญเสียพื้นที่เพาะปลูกริมตลิ่ง ซึ่งเป็นแหล่งอาหารและสร้างรายได้ อีกทั้งการเปลี่ยนเส้นทางน้ำไหล (ร่องน้ำลึก) ของแม่น้ำ ส่งผลให้การใช้เรือเล็กของชาวบ้านในการหา

ปลา หรือเดินทางไปมาหาสู่ได้รับอันตราย และมีอุบัติเหตุบ่อยครั้ง ซึ่งชี้ให้เห็นว่าชุมชนชายแดนไทย-ลาวเป็นพื้นที่ที่อยู่ติดกับริมฝั่งน้ำโขงและมีลำห้วยสาขามากมาย ซึ่งวิถีชีวิตทางการเกษตรและการประมงของผู้คนในพื้นที่ชายแดนไทยลาวที่มีความเกี่ยวข้องกับแม่น้ำลำห้วยสาขา ในฐานะที่เป็นแหล่งอาหาร แหล่งทำกิน แหล่งเพาะปลูก อีกทั้งใช้ในการอุปโภคบริโภค ดังนั้นการพังทลายและการเปลี่ยนแปลงทางริมตลิ่งและทางน้ำไหล ทำให้พื้นที่ในการเพาะปลูกริมตลิ่งหายไป วิธีการประมงลดน้อยลง นั้นหมายถึงแหล่งอาหารและรายได้ที่ลดน้อยลงด้วย อีกทั้งการเปลี่ยนแปลงคุณภาพ คนในชุมชนไม่สามารถใช้ในการอุปโภคบริโภคได้ ต้องเสียเงินในการซื้อน้ำดื่ม และเสียเงินค่าน้ำประปาที่ใช้ในการอุปโภค แสดงให้เห็นว่าทรัพยากรน้ำมีความสำคัญและจำเป็นต่อวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนชายแดนไทย-ลาว ซึ่งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรน้ำจึงเกิดผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนในชุมชนในพื้นที่ชายแดนดังกล่าว ที่จำเป็นจะต้องมีการดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยสรุปได้ว่า การจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนชายแดนไทย-ลาว ได้รับอิทธิพลทางตรงเชิงลบจากปัจจัยภาวะความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งชี้ให้เห็นว่ายังมีภาวะความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมสูงขึ้น การจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนยิ่งลดน้อยลง นั้นเป็นเพราะบริบทของสังคมชุมชนชายแดนไทย-ลาว ถูกยึดเหนี่ยวและดำรงอยู่ได้ด้วยทุนทางสังคม ที่คนในสังคมอยู่กันด้วยความสามัคคีปรองดอง มีความไว้วางใจ มีการเกื้อกูล ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เมื่อทุนทางสังคมถดถอยทำให้ขาดความสามัคคีปรองดอง ขาดความร่วมมือในการดำเนินการต่าง ๆ รวมทั้งการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมด้วย อีกทั้งการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อม

ของชุมชนชายแดนไทย-ลาว ได้รับอิทธิพลทางตรงเชิงบวกจากปัจจัยการเปลี่ยนแปลงคุณภาพน้ำ ซึ่งให้เห็นว่า ทรัพยากรน้ำมีความสำคัญอย่างยิ่งกับวิถีการดำรงชีวิตบนฐานเกษตรกรรมของคนในชุมชนชายแดนไทย-ลาว ซึ่งเป็นพื้นที่ที่อยู่ติดกับริมฝั่งแม่น้ำโขงและมีลำห้วยสาขามากมาย จึงมีวิถีชีวิตผูกพันกับการเกษตรและการประมงที่มีความเกี่ยวพันกับแม่น้ำลำห้วย ในฐานะที่เป็นแหล่งอาหาร แหล่งทำกิน แหล่งเพาะปลูก อีกทั้งใช้ในการอุปโภคบริโภค

นอกจากนี้ปัจจัยการสนับสนุนจากภาครัฐ นอกจากจะมีอิทธิพลต่อการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังมีอิทธิพลต่อปัจจัยภาวะความทันสมัย และปัจจัยภาวะความทันสมัยได้ก่อให้เกิดปัจจัยความถดถอยของทุนทางสังคม ปัจจัยภาวะความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งปัจจัยการเปลี่ยนแปลงคุณภาพน้ำ ดังนั้นในโครงการหรือกิจกรรมของรัฐที่ดำเนินการในพื้นที่ชุมชนชายแดนไทย-ลาว ผ่านนโยบายเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ควรต้องมีการติดตาม เฝ้าระวัง และสื่อสารความเสี่ยงให้กับประชาชนและชุมชนในพื้นที่ทราบ เพื่อสร้างการมีส่วนร่วม และการเตรียมความพร้อมในการรับมือป้องกันและแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นตามมา เพราะจากผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าปัจจัยการสนับสนุนจากภาครัฐ ส่งผลต่อการชุดความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่ผลที่ก่อให้เกิดความถดถอยของทุนทางสังคมไม่ว่าจะเป็น การผูกเรือนของความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรม การสูญหายขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ความไม่เท่าเทียมทางสังคมความเป็นปัจเจกนิยม และก่อให้เกิดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะในรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรน้ำ ซึ่งส่งผลก่อให้เกิดภาวะความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อม และเป็นอันตรายต่อการดำรงอยู่ของชุมชนชายแดนไทย-ลาว

1. ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

จากผลการวิจัยพบว่า การจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนชายแดนไทย-ลาว ได้รับอิทธิพลทางตรงเชิงลบจากปัจจัยภาวะความเสี่ยง

ทางสังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งให้เห็นว่ายังมีภาวะความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมสูงขึ้น การจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนยิ่งลดน้อยลง ซึ่งแตกต่างจากแนวคิดการจัดการความเสี่ยงที่กล่าวไว้ว่า เมื่อมีความเสี่ยงสูงขึ้นโดยพิจารณาจากความรุนแรง ความถี่ และโอกาสเกิดขึ้นของความเสี่ยง [4] จำเป็นต้องมีการจัดการความเสี่ยง แต่ในบริบทของชุมชนชายแดนไทย-ลาว กลับพบว่า เมื่อภาวะความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมสูงขึ้น การจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนยิ่งลดน้อยลง นั่นเป็นเพราะบริบทของสังคมชุมชนชายแดนไทย-ลาวถูกยึดเหนี่ยวและดำรงอยู่ได้ด้วยทุนทางสังคม ที่คนในสังคมอยู่กันด้วยความสามัคคีปรองดอง มีความไว้วางใจ มีการเกื้อกูล ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน หากเมื่อทุนทางสังคมถดถอยก็จะทำให้ขาดความสามัคคีปรองดอง ขาดความร่วมมือในการดำเนินการต่าง ๆ รวมทั้งการจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมด้วย

2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อการพัฒนา

2.1 จากผลการวิจัยที่พบว่า ชุมชนชายแดนส่วนมากได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐในส่วนของการสนับสนุนด้านการพัฒนาอาชีพ ด้านความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ด้านการเฝ้าระวังและดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และด้านคุณธรรมจริยธรรม อยู่ในระดับน้อย ดังนั้น ภาครัฐควรให้การสนับสนุนแก่ชุมชนแก่ชุมชนชายแดนไทย-ลาว ในด้านการพัฒนาอาชีพ ด้านความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ด้านการเฝ้าระวังและดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และด้านคุณธรรมจริยธรรม เพื่อเป็นการเสริมสร้างศักยภาพให้กับชุมชนในการเตรียมพร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากนโยบายความร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของภูมิภาคที่ดำเนินการผ่านพื้นที่ชุมชนชายแดนไทย-ลาว ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องรับผิดชอบ ได้แก่ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงแรงงาน ให้การสนับสนุนในด้านการพัฒนาอาชีพ กระทรวงมหาดไทย

สำนักงานตำรวจแห่งชาติ ให้การสนับสนุนด้านความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้การสนับสนุนด้านการเฝ้าระวังและดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงวัฒนธรรมและกระทรวงศึกษาธิการ ให้การสนับสนุนด้านคุณธรรมจริยธรรม อีกทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้งในระดับเทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งเป็นหน่วยงานที่อยู่ใกล้ชิดประชาชนในพื้นที่มากที่สุด ควรให้การดูแลและสนับสนุนชุมชนในความรับผิดชอบในด้านต่างๆ ดังกล่าวอย่างใกล้ชิด

2.2 จากผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยการสนับสนุนจากภาครัฐ มีอิทธิพลต่อปัจจัยภาวะความทันสมัย และปัจจัยภาวะความทันสมัยได้ก่อให้เกิดปัจจัยความถดถอยของทุนทางสังคม ปัจจัยภาวะความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งปัจจัยการเปลี่ยนแปลงคุณภาพน้ำ ดังนั้นในโครงการหรือกิจกรรมของรัฐที่ดำเนินการในพื้นที่ชุมชนชายแดนไทย-ลาว ผ่านนโยบายเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ควรต้องมีการติดตาม เฝ้าระวัง และสื่อสารความเสี่ยงให้กับประชาชนในชุมชนทราบ เพื่อสร้างการมีส่วนร่วม และการเตรียมความพร้อมในการรับมือป้องกันและแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นตามมา เพราะจากผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าปัจจัยการสนับสนุนจากภาครัฐ ส่งผลต่อการขาดความสัมพันธของคนในชุมชนที่ผลที่ก่อให้เกิดความถดถอยของทุนทางสังคมไม่ว่าจะเป็น การผูกเรือนของความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรม การสูญหายขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ความไม่เท่าเทียมทางสังคม ความเป็นปัจเจกนิยม และก่อให้เกิดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะในรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรน้ำ ซึ่งส่งผลก่อให้เกิดภาวะความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อม และเป็นอันตรายต่อการดำรงอยู่ของชุมชนชายแดนไทย-ลาว

2.3 จากผลการวิจัยพบว่า การจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว ได้รับอิทธิพลทางตรงเชิง

บวกจากปัจจัยการเปลี่ยนแปลงคุณภาพน้ำ ชี้ให้เห็นว่า ทรัพยากรน้ำมีความสำคัญอย่างยิ่งกับวิถีการดำรงชีวิตบนฐานเกษตรกรรมของคนในชุมชนชายแดนไทย-ลาว ดังนั้นเพื่อให้การจัดการความเสี่ยงทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ควรมีการพัฒนาแหล่งน้ำทั้งในด้านคุณภาพและปริมาณในพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว ให้เพียงพอต่อความต้องการในการดำรงชีวิตและประกอบอาชีพ โดยหน่วยงานรับผิดชอบที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กรมทรัพยากรน้ำ กรมทรัพยากรน้ำบาดาล และกรมชลประทาน เป็นต้น

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณคณาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และคณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ที่กรุณาให้ความรู้ คำแนะนำ และให้กำลังใจตลอดการวิจัย และขอขอบคุณศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมลุ่มน้ำโขง มหาวิทยาลัยขอนแก่น ในการสนับสนุนทุนการวิจัย

เอกสารอ้างอิง

1. Khapanart Pakdikul. Dam – Road : Development and Globalization : Cheingrai; 2006. Thai.
2. Institute of Asian Studies, Chulalongkorn University.. Report of research project on impacts of East-west Economic Corridor (Social impacts of the 2nd Mekong Bridge construction) Phase I . Bangkok: The Office of Thailand Research Fund (TRF): 2005.Thai.
3. Subcommittee on Mukdahan Province's Economics. The 8th/2007 meeting report of subcommittee on Mukdahan Province's Economics: Mukdahan; 2007. Thai.

4. Heitzmann, Karin, Canagarajah, R. Sudharshan and Siegal, Paul B. 2002. Guideline for assessing the sources of risk and vulnerability. Washington D.C.: Social Protection Unit, Human Development Network, The World Bank.
5. Giddens, Anthony. 1991. Modernity and self-identity: self and society in the late modernage. Standford, California: Standford University Press.
6. Beck, Ulrich. 1992. Risk society: Toward a new modernity. London: SAGE.
7. Creswell, John W. 2007. Qualitative inquiry research design: Choosing among five Approaches. 2nd ed. Thousand Oaks, CA: SAGE.
8. Apichatvullop, Yaowalak, *et.al.* 2007. Contested meanings and expectations of East-West Economic Corridor. Khon Kaen: Mekong Institute, Khon Kaen University.
9. Hill, Stephen. 2003. A primer on risk management in the public service. Calgary: CCMD's Action-Research Roundtable on Risk Management, University of Calgary.
10. UNDP. 2000. Capacity assessment and development in a system and strategic management context. [n.p.]
11. Sompan Techaartic, *et al.* Local organization strengthen development. Khonkaen University; 2007. Thai
12. Jamnong Adiwattanasit. History of social concept. Odient Store: Bangkok; 2005. Thai.
13. Chum Maung Villager. Villager research in occupations: Way of life in Ing Basin. Payao; 2006. Thai
14. Cheing khong – Weing Kaen community researcher group. Kong River: River of life and culture. South East Asia River Watch Network. : Cheingrai; 2004. Thai.
15. Ubon Rachathani University Researcher Group. Report of study research in guide line to recovery ecosystem, Way of life and affected communities from dam: Ubon Rachathani; 2002. Thai
16. Pacharin Lapanan, *et al.* Report of research in rural people adaptation from impacts from government development project: Case study of Pak Mun Dam: Khonkaen University; 2001. Thai.
17. Maskrey, A. Disaster Mitigation: A community based approach. Oxford: Ox-fam; 1989.
18. Rak Chieng Khong Group. Khon Phi Long: Home of fish, aquatic plants and people with the river : Cheingrai; 2003. Thai.